

Mato CVJETKOVIĆ

***KREŠEVSKI SAMOSTAN KAO ŽARIŠTE HRVATSKE
KULTURE NA ŠIRIM PROSTORIMA
SREDIŠNJE BOSNE***

Bosna i Hercegovina, od 13. stoljeća pa do danas, imala je mnogo franjevačkih samostana koji su osim vjerskog utjecaja imali još i kulturno prosvjetni utjecaj. Od tri preživjela samostana u središnjoj Bosni, kroz tu dugu i burnu povijest, najznačajniji je onaj “kraljevski” u Kraljevoj Sutjesci, ali i Fojnica i Kreševo za njim ne zaostaju puno. Iznio bih ukratko samo nekoliko kratkih informacija o samostanu Kreševo i njegovu utjecaju na kulturni život Hrvata – katolika. Posebno napominjem da je samostan Kreševo imao utjecaj dugi niz godina na vjerski i kulturni život zapadne Hercegovine.

Kreševo je gradić 55 km sjeverozapadno od Sarajeva. Sa Sarajevom i Visokim spaja ga asfaltna cesta preko Kiseljaka. Glavno zanimanje ljudi ovog kraja je rudarstvo i obrt. Njedra planina ovoga kraja su bogata rudama željeza, žive, barita, arsena i drugih ruda.

Nije čudo da je u ovom naselju nastala rudarska naseobina već od saskih vremena, a posebno se razvila u doba bosanske samostalnosti i sve do danas se održala tradicija, barem, kovačkog obrta.

Obrt i rudarstvo

O Kreševu i njegovoj povijesti, posebno obrtničkoj, pisali su mnogi naši crkveni i svjetovni povjesničari. Dosta je spomenuti fra Ignacija Strukića (Povjesničke crtice Kreševa i franjevačkog samostana), Ivana Kristića (Kreševo, obrtni građanski i narodni život), fra Krunu Misila (Historijski predmeti i spomenici kulture...Dobri Pastir 1960.) i drugi.

Već za rimskog doba postoje jasni dokazi o razvijenoj proizvodnji željeza u bližoj kreševskoj okolini. Izrađuje se oruđe, a posebno oružje, i postojale su neke komunikacije za trgovinu, za transport proizvedenih predmeta iz Kreševa u druge dijelove rimske države.

Kroz nekoliko stoljeća spominjala se proizvodnja srebra jer taj plemeniti metal prati živinu rudaču.

Uz taljenje rudača formira se proizvodnja i druge prateće djelatnosti, što dovodi do formiranja kolonija tih stalnih naseobina koje su jezgra današnjeg Kreševa. U doba seobe naroda i dolaskom Hrvata jedan dio, vjerojatno s juga Dalmacije, nalazi svoje boravište u bosanskim planinama, na rudištima, te konačno tu dobiva svoje mjesto sve do danas.

Kreševo, kao i druga mjesta u Bosni, u doba bosanske samostalnosti povećava svoju proizvodnju i radi toga dobiva posebne povlastice.

Iz raznih razloga kreševski rudari nekada sele i otvaraju nova rudarska mjesta i obrtnička središta u drugim krajevima Bosne (Vareš, Breza, Zenica), u Srbiji, Dalmaciji pa i u Bugarskoj.

Koncem 17. stoljeća bila je u Kreševu na glasu proizvodnja žive i arsenove rude. Kasnije su ovi proizvodi izgubili tržište te se danas ne eksploatiraju.

Početakom 19. stoljeća u kreševskim majdanima i kovačnicama zaposleno je oko 1000 osoba. Željezne poluge, oruđe i oružje izvozilo se u susjedne države.

Usporedimo ovaj podatak s činjenicom da danas Kreševo broji sveg hrvatskog stanovništva 4.000.

Kolika je to bila radna snaga, za ono doba veoma stručno kvalificirana, koja je ostavljala pečat kulturnog življenja i mentaliteta svijesti visoke vrijednosti.

Uz sigurnu zaradu rudara, ženski svijet je mogao posvećivati dosta vremena ručnim radovima, vezenju, pređenju, uređenju kuća, te su one izgledale vrlo uredne, ukrašene i uređene. Obrt je omogućavao razmjenu dobara te se lako dolazilo do svile, pamuka, konaca, što je omogućavalo stvaralačku djelatnost žena u proizvodnji odjevnih predmeta, zavjesa, stolnjaka, rubaca, čarapa i drugog.

Ovo je bila podloga da se početkom austrijskog vremena u Bosni osniva tkaonica ćilima u Kreševu, gdje je dosta kreševskih djevojaka i žena bilo stalno zaposleno.

Pojedine imućnije obitelji su imale svoje dionice u ovoj tvornici, a one su se dijelile po tkalačkim strojevima, stanovima. To je svakako utjecalo na estetsko – likovnu kulturu te je imalo odjeka i na izgled tkanih i vezenih predmeta koji su se nalazili po kućama.

Posebno su bila ukrašena prozorska okna zastorima, malim i velikim, te se težilo za originalnošću i u tom se nadmetalo.

Arhitektonsko i estetsko rješenje gradnje kuća i cijeloga naselja je bilo vrlo racionalno i estetski ugodno. Glavna soba, dnevni boravak, u svakoj kući bio je okrenut prema ulici i dnevnom svjetlu te je bilo ugodno stanovati.

Kreševske kuće i u staro vrijeme odlikovale su se visokim stupnjem higijene. Poznato je da se i u ono vrijeme u Kreševu troši najviše sapuna u odnosu na druga mjesta. Vanjske kapije su bile drvene, od fine jelove građe, natkrivene, i one su se ribale pijeskom i sapunom svake subote. Čistoća je bila u kućama mnogo veća. Nije suvišno napomenuti da je iz ovakve sredine izrastao i prvi diplomirani bosanski liječnik fra Mato Nikolić.

Sve je ovo bilo, rudarstvo, obrt, rukotvorine, životno vezano za franjevački samostan Sv. Katarine u Kreševu. Samostan je imao svoje dionice u rudištima, zajedno s tim ljudima doživljavao svoje uspone i padove. Lupa čekića na nakovnjima u prošlosti, pa i sada, nije smetala samostanskoj braći. Dok su god čekići lupali, fratri u samostanu su bili veseli, jer su znali da se ljudi neće iseliti.

Danas je to važno spomenuti posebno kada se zna da u Bosni pa i šire, pa čak i u Europi postoji nezaposlenost koja ljude odvodi u potištenost, a kulturu kameni.

Samostan Kreševo i njegov kulturni utjecaj na hrvatski živalj

Samostan Kreševo je imao utjecaj na Hrvate bliže okolice koji su geografski vezani u neposrednoj samostanskoj blizini u središnjoj Bosni, ali i drugo razdoblje, sve do 1843. godine, i na područja zapadne Hercegovine koju je osobljem i materijalnim dobrima pastorizirao.

To se događalo posebno utjecajem fratara – župnika i kapelana koji bi polazeći na misijsku postaju izvan Kreševa vodili sa sobom trgovce, kovače i druge obrtnike u mjesta kamo bi pošli. Tu bi ih naseljavali i pronalazili posao za njih. Tako se kolonija širila i stvarala nove mogućnosti rada, stvaralaštva i trgovine. Korist je bila obostrana. Kreševo se rasterećivalo viška radne kvalificirane snage, a nova mjesta su dobivala zanatske usluge.

Da je samostan Kreševo bio životno zainteresiran za razvoj obrade metala svjedoči i sljedeća činjenica:

U samostanskoj knjižnici, uz ostala vrijedna djela, nalazi se rijedak, u originalu, primjerak knjige Georgia Agricolaes "De re metalica" koju su franjevci Kreševa u prošlim stoljećima nabavili da kreševskim metalurzima prenesu potrebna znanja za napredniju i olakšanu proizvodnju.

Franjevci Kreševa su živjeli u neposrednoj blizini majdana, rudišta i kovačnica. Dobar dio ih je potjecao iz rudarskih i zanatskih obitelji te nije nikakvo čudo, iako je to za druge redovnike u Crkvi malo neobično, da su suosjećali i živjeli s rudarima i obrtnicima i na njih djelovali.

Svi ti rudari, kovači i obrtnici su u ovom konkretnom slučaju bili izričito Hrvati-katolici jer je i samo mjesto naseljeno s 3/4 hrvatskim življem, a samo u dijelu Mahale naseljeno muslimanima. Istina, život u Kreševu je bio skladan te su surađivali jedni s drugima.

Ni danas u Kreševu nije zamro kovački obrt. Proizvode se alatke za poljodjelstvo i građevinarstvo. A posebna specijalnost je izrada umjetničkih predmeta od željeza, ukrasne ograde za dvorišta, ulazne kapije, gitare za prozore i vrata, nosači za stalaže i police, parkovne klupe i stolovi, potkovana jaja i mnoštvo drugih proizvoda.

Možemo zaključiti: To je kultura duha i ruku u kojima je smisao za praktičnost, ljepotu i estetiku razvijena do zavidne visine. To je druga tradicija koja je utjecala na kulturu i socijalni život žitelja Kreševa.

Samostan Kreševo i glazbena djelatnost

Osim obrade metala, kreševski Hrvati su poznati i kao ljudi istančana sluha za glazbu. Ritam lupanja čekića i odgovor nakovnja te melankolični prizvuk obrađivana metala stvara kod ljudi istančan osjećaj za ritam, boju i visinu tonova. Žuborenje mnoštva potoka i rječica, rezonantni odjek šuma u planinama utjecali su pozitivno na osjetljivost ljudskog uha i odgovor glasnica iz grla. U proteklih 600 godina života samostana Kreševo kroz njega je "prošlo" mnoštvo nadarenih glazbenika i možemo reći vojska redovnika.

Po samim redovničkim pravilima koral je bio službena glazba koja je morala biti i službeno njegovana. U stara vremena puk je znao pjevati skoro svih 16 koralnih misa, naravno, na latinskom. Trebalo je da svećenik koji služi sv. misu samo započne jednu od njih i puk bi sa sigurnošću prihvatio. Činjenica je i to da je bilo dosta svećenika iz župe Neretvice, a to je bio opet poseban rudnik glazbeno nadarenih ljudi. Najveća i najljepša akvizicija naše crkve u Kreševu jesu nove orgulje s 26 registara. Postavljene su u prezbiteriju crkve iza oltara. Orgulje je izradila tvrtka Heferer iz Zagreba i, po većini stručnjaka, smatraju se najkvalitetnijim u Bosni.

Na 4. listopada 1970. godine na svetkovinu sv. Franje, tog srednjovjekovnog trubadura, bila je kolaudacija i blagoslov orgulja. Kroničar bilježi da je kolaudaciju imao mladi zagrebački umjetnik Željko Sojčić, i navodi poimence klasična umjetnička djela europskih majstora i dvije pjesme od Muhvića i Zajca. Kuriozitet je bio da je solist bio, to podvlači kroničar,

fra Stanko Vasilj – hercegovački franjevac. I time se željela naglasiti veza Kreševa i Hercegovine.

Današnje poslijeratne okolnosti:

Mogao bi čovjek pomisliti da u ratu i poslije rata neposredno umjetnost nema šanse. To s glazbenom kulturom u Kreševu nije bio slučaj.

Baš upravo, kao prosvjed ratu, probudili su se zborovi pa i pojedini glazbeni umjetnici te su u Kreševu održali veoma česte nastupe, možda i više nego u mirna vremena. Nabrojat ću ih po redoslijedu nastupa:

- 13. 12. 1997. godine Mješoviti zbor "Napredak" iz Sarajeva;
- 21. 12. 1997. godine operni pjevači iz Sarajeva: Gertruda Munitić, Sandra Bagarić i Ivica Šarić;
- 03. 05. 1998. godine Tamburaški zbor sjemeništara iz Visokog;
- 17. 05. 1998. godine Crkveni mješoviti zbor iz Tuzle;
- 30. 05. 1998. godine koncert folklornog društva iz Osijeka;
- 21. 06. 1998. godine koncert učenica s. Tihomire Božić, hercegovačke franjevke;
- 09. 05. 1999. godine Mješoviti zbor iz Tomislavgrada;
- 30. 05. 1999. godine Mješoviti zbor Sarajevo – Bistrik, Sv. Anto.

Ne mogu ne spomenuti ni Ljiljanu Molnar-Talajić, taj svjetski čarobni glas, tu divnu bosansku Hrvaticu, koja je u Kreševu rado nastupala zbog prijateljstva, lijepih i milozvučnih orgulja i akustične crkve. Svim tim marnim djelatnicima samostan i kreševski Hrvati su zahvalni i gaje uspomene na njih.

Na kraju, mogu slobodno reći da su kreševski Hrvati, iako zabiti u bosanske planine, bili u doticaju s europskom kulturom obrade metala, obrta i glazbene kulture.